

VÝZKUM DĚJIN RETRIBUCE V OBVODU MIMOŘÁDNÉHO LIDOVÉHO SOUDU OPAVA – STAV, VÝCHODISKA A PERSPEKTIVY¹

Dušan Janák – Ondřej Kolář

Dušan Janák – Ondřej Kolář: Research on the History of Retribution in the District of the Special People's Court in Opava - Status, Bases and Perspectives

The study focuses on the phenomenon of the so-called retribution after World War II presented on the example of the Western Czech Silesia region, namely the district of the Special People's Court in Opava, active from 1945 to 1948. The authors recapitulate the research that has been made so far into this area and address the perspectives of further research. The study explores the possibilities of using other types of sources and analyzes the significance and limits of the relevance of the retribution agenda for understanding the political and social history of the region in the 1930s and 1940s.

Key Words: Czechoslovakia, Nazism, Retribution, Justice, Special People's Courts, Silesia, Opava

Retribuční soudnictví v českých zemích se zejména v posledních dvou dekádách těší rostoucí badatelské pozornosti. Téma „zúčtování“ s provinilci z doby okupace, stejně jako využívání „národní očisty“ k politickým účelům, patří k důležitým fenoménům novodobých dějin. Rozsáhlost retribuční agendy zároveň skytá prostor pro studium sociálních dějin let 1938–1948 a v neposlední řadě umožňuje upřesnit poznatky k historii protinacistického odboje a biografické údaje o řadě veřejně činných osobností, jež stanuly před retribučními tribunály.

Předkládaná studie chce shrnout metodologická východiska probíhajícího výzkumu činnosti Mimořádného lidového soudu (MLS) Opava v letech 1945–1948 v širším kontextu českých zemí. Pokusíme se proto shrnout stav a výsledky dosavadních výzkumů retribučního soudnictví, nastínit jeho specifika ve Slezsku a na Ostravsku, zejména v oblasti jurisdikce MLS v Opavě, a vymezit východiska a základní problémové okruhy dalšího výzkumu, jeho možnosti i limity.

Při sledování retribuce se dnes vcelku běžně rozlišují tři roviny tohoto historického fenoménu. Přestože se už v době okupace v zahraničním i domácím odboji formovala představa spravedlivého, legislativně podloženého potrestání válečných zločinců a kolaborantů, vyjádřená v článku X Košického vládního programu,² bezprostředně po osvobození začíná v českých zemích „divoká retribuce“, mající charakter živelné a chaotické odplaty. Vyznačovala se masovým zatýkáním, násilím a excesy a vyháněním německého obyvatelstva. Současně s „*mimoprávními akty násili, ospravedlněnými jako*

1 Článek vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS201702/2017 Mimořádný lidový soud v Opavě 1945–1948.

2 Plné znění dostupné online: <http://www.totalita.cz/txt/kvp.pdf> [cit. 20. 10. 2017].

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

*potrestání válečné kolaborace*³ probíhala i tzv. očista průmyslových podniků a úřadů, prováděná zaměstnanci a jejich orgány pod vedením Ústřední rady odborů a zaměřená z velké části proti střednímu a vyššímu managementu.⁴ Přitom byly dekrety prezidenty republika definovány základní kategorie tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva, které byly zbaveny státního občanství i majetku, na nějž má být uvalena národní správa a následně konfiskován.⁵

Již během druhé světové války se Spojenci dohodli na společném postupu při stíhání a trestání válečných zločinců a na přijaté zásady navazovaly i právní předpisy, zaváděné v postupně osvobozených zemích Evropy. Spravedlivé potrestání zločinů, spáchaných za války na území Československa, bylo v programu domácího odboje i londýnské exilové vlády a po osvobození země se stalo nejdůležitějším úkolem poválečného soudnictví. Tento úkol připadl mimořádným lidovým soudům. V jejich činnosti se prolínaly všechny významy tohoto termínu, od snahy o navrácení spravedlnosti, nápravu a odčinění utrpěných kráv až po zřetelné prvky odplaty, kterou však zákonné předpisy proklamativně odmítaly. Mimořádné lidové soudy vznikly na základě dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. z 19. června 1945 (tzv. velký retribuční dekret) a byly zakládány v sídlech krajských soudů (KS).⁶ Zároveň došlo ke zřízení Národního soudu (NS). NS a MLS byly v podstatě stannými soudy, jež měly jednat ve zrychleném řízení a mohly vynášet tresty smrti. Proti jejich verdiktům zpočátku neexistovala možnost odvolání a rozsudky smrti měly být vykonávány již dvě hodiny po vynesení ortelu, přičemž podání žádosti o prezidentskou milost nemělo odkladný účinek. Původní roční lhůta pro činnost MLS byla později prodloužena do 4. května 1947.⁷ Další fáze retribučních procesů nastala po Únoru 1948, kdy zákon č. 33/1948 Sb. umožnil znovuotevření již projednaných případů. Činnost MLS se pak definitivně uzavřela až s koncem roku 1948.

Už v počáteční fázi soudní retribuce se ukázalo, že nepostačí ke stíhání drobnějších provinění včetně řady případů, k nimž došlo v průběhu průběhu tzv. očisty průmyslových

³ Benjamin FROMMER, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010, s. 61. Pojem „divoká retribuce“, který zavádí, je podle něj „adaptací francouzského pojmu „épuration sauvage“ a analogií českého pojmu „divoký odsun“ sudetských Němců. Tamtéž, pozn. 103.

⁴ O problematice „očisty“ v průmyslových podnicích podrobněji viz Jakub ŠLOUF, *Očista průmyslových závodů od tzv. asociačních živlů v roce 1945. Politická machinace, exces retribuce, či inkubátor revoluční morálky?* Rkp., Opava 2016, 41 s.

⁵ Dekret č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkovápravních ujednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, dekret č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, ústavní dekret č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945, o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, dekret č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondevch národní obnovy. Úplné znění dekretů dostupné online: <https://www.zakonyproldi.cz/cs/1945-5>; <https://www.zakonyproldi.cz/cs/1945-12>; <https://www.zakonyproldi.cz/cs/1945-33>; <https://www.zakonyproldi.cz/cs/1945-108> [cit. 20. 10. 2017].

⁶ Plné znění dekretu dostupné online: <https://www.zakonyproldi.cz/cs/1945-16> [cit. 20. 10. 2017].

⁷ Do té doby MLS řešily 38 316 obžalob, přičemž padlo 713 rozsudků smrti, 713 osob bylo odsouzeno na doživotí, verdikt dočasného odnětí svobody si vyslechl 19 888 obžalovaných a 9132 jedinců se dočkalo osvobožujícího rozsudku. Viz *Stenoprotokol z 56. schůze Ústavodárného Národní shromáždění republiky Československé, 10. června 1947. Rozprava o prohlášení ministra spravedlnosti dr Drtiny o činnosti a výsledcích retribučního soudnictví, učiněném v 55. schůzi dne 29. května 1947*. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/056schuz/s056002.htm> [cit. 20. 10. 2017].

podniků.⁸ Představitelé odborů tak patřili k těm, kdo naléhali na vydání dalšího, tzv. malého retribučního dekretu č. 138/1945 Sb. z 27. října 1945, stíhajícího některá provinění proti národní cti. Kompetentním orgánem k jejich posuzování se staly trestní nalézací komise (TNK) při okresních národních výborech (ONV), resp. okresních správních komisích (OSK).

Stav bádání

Česká historiografie o tzv. retribučním soudnictví byla až do počátku 90. let minulého století značně kusá v důsledku zkreslování a tabuizace této problematiky komunistickým režimem. Kromě dobových článků a hodnocení vzniklých před únorem 1948 existovalo jen několik tendenčních domácích výkladů nebo exilových či samizdatových prací, opírajících se převážně o vzpomínky.⁹ Cílený výzkum této problematiky, soustředěný vcelku pochopitelně na její nejdůležitější část, soudní či velkou retribuci, začal až po zpřístupnění archivního materiálu v první polovině 90. let. Jako první vznikly komentované edice dobových právních předpisů¹⁰ a začal systematický výzkum retribučního soudnictví jednak ve Slezsku a na Ostravsku, jednak v západních Čechách. V prvém případě analyzoval Dušan Janák činnost MLS v Opavě, jehož působení pokrývalo bývalé sudetské okresy a Hlučínsko, a Mečislav Borák MLS v Moravské Ostravě, do jehož jurisdikce spadali i obyvatelé Těšínska. Jedním z výsledků společného výzkumného projektu¹¹ bylo vytvoření metodiky kvantitativního zpracování rozsáhlého spisového materiálu (v případě MLS Opava se jednalo o 2187 spisů, u MLS v Moravské Ostravě to bylo 1932 spisů) v podobě počítačových databází, umožňujících sledovat, srovnávat a hodnotit údaje o stíhaných osobách z různých hledisek. Závěry shrnuly první studie publikované v polovině 90. let¹² a promítly se i v obšírné monografii M. Boráka, v níž zachytily retribuční soudnictví v Československu v mezinárodních souvislostech a na příkladu ostravského MLS demonstrovaly model činnosti těchto soudů, vymezil základní kategorie trestních činů a představily konkrétní příběhy lidí, kteří před nimi stanuli. Práce byla prvním syntetickým, ve své době vskutku průkopnickým zpracováním této problematiky v české historiografii, z níž vycházely – a dodnes se o ni opírají – následné výzkumy mimořádných lidových soudů. Jedna z metodologicky nejvlivnějších tuzemských prací věnovaných poválečné retribuci podrobnejší rozpracovává také základní kategorizaci stíhaných osob dle druhu provinění, která nevychází striktně z jejich skutkové podstaty dle litery zákona (ostatně

8 Jakub ŠLOUF, *Očista průmyslových závodů*, s. 40. Odbory také vypracovaly osnovu zákona č. 143/1945 Sb., která zpětně legalizovala retribuční tresty ukládané za lehčí provinění vyšetřujícími komisemi po podnikové linii, která nebyla zahrnuta v obou retribučních dekretech. Tamtéž.

9 Blíže viz např. Dušan JANÁK, *Činnost mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945–1948*, Časopis Slezského zemského muzea, série B 43, 1994, č. 3, s. 245–246.

10 Karel KAPLAN, *Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty (1946 až 1947)*, Praha 1992; Karel JECH – K. KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty. Část I–2*, Brno 1995; *Právní aspekty odsunu sudetských Němců*, 2. vyd. Praha 1996 aj.

11 Jednalo se o projekt Grantové agentury České republiky (dále GA ČR) č. 404/93/0141 Činnost mimořádných lidových soudů ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1945–1948, řešený ve Slezském ústavu Akademie věd ČR (od roku 1994 Slezského zemského muzea v Opavě) v letech 1993–1997.

12 D. JANÁK, *Činnost mimořádného lidového soudu Opava*, s. 245–283; Mečislav BORÁK, *Činnost Mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945–1948*, Časopis Slezského zemského muzea, série B 44, 1995, č. 1, s. 64–90.

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

vzhledem k častému souběhu více trestních činů to ani není možné), ale především z obecnější podstaty prohřešku (udavačství, členství v henleinovských i polských bojůvkách v roce 1938 apod.) či z příslušnosti k určité politické či profesní kategorii (funkcionáři NSDAP, správci a úředníci, policisté atd.).¹³ Problematikou „národní očisty“, retribuce a odsunu na Hlučínsku se v tomto období zabývali Nina Pavelčíková¹⁴ a Vilém Plaček.¹⁵

Přibližně ve stejné době zkoumal působení MLS v Chebu Václav Jiřík, který zvolil jiný, dalo by se říci selektivnější přístup. Vychází z rozdělení obžalovaných do čtyř základních, dále diverzifikovaných kategorií, tedy na účastníky henleinovského povstání ze září 1938, příslušníky represivního aparátu, členy „retribučně závadných“ organizací a představitele inteligence (včetně úřednictva a podnikatelů) a akcentuje zejména závažné a čtenářsky atraktivní případy. To se do jisté míry projevilo už v úvodní studii, a zejména pak v pozdější monografii, vydané na přelomu tisíciletí.¹⁶

Zatímco výzkumy mimořádných lidových soudů začaly v pohraničních, národnostně smíšených oblastech a územích s převahou či významným podílem německého nebo polského obyvatelstva, okupovaných z velké části už v roce 1938, jejichž válečné dějiny stály poněkud stranou badatelského zájmu koncentrujícího se především na území někdejšího protektorátu, zkušení pražští historici Robert Kvaček a Dušan Tomášek se ve stejné době zaměřili na činnost Národního soudu v Praze.¹⁷ Konečně je třeba připomenout počátky systematického výzkumu „divoké retribuce“ v českých zemích v pracích Tomáše Staňka o perzekuci tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v létě 1945 a o vývoji táborových systémů v letech 1945–1948.¹⁸

Na přelomu tisíciletí začíná druhá etapa zkoumání retribuce, do níž se zapojila řada mladších a začínajících historiků, kteří pokračovali především ve výzkumu „velké retribuce“. V první dekádě nového století tak vzniklo množství studií o činnosti mimořádných lidových soudů působících především v pohraničí.¹⁹ Zevrubnějšího zpracování v samostatných

13 M. BORÁK, *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Šenov u Ostravy 1998.

14 Nina PAVELČÍKOVÁ, *Peripetie vývoje Hlučínska v letech 1938–1948*, in: Hlučínsko v proměnách času (sborník příspěvků z konference k 75. výročí připojení Hlučínska k ČSR), ed. N. Pavelčíková, Hlučín 1995, s. 64–72.

15 Vilém PLAČEK, *Prajzáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*, Hlučín – Kravaře 2000, s. 105–117.

16 Václav JIŘÍK, *Retribuční realita a Chebsko*, in: Velké dějiny a malý národ, Praha 1995, 204–221; TÝŽ, *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*, Cheb 2000.

17 Např. Dušan TOMÁŠEK – Robert KVAČEK, *Causa Emil Hácha*, Praha 1995; TITÍŽ, *Obžalována je vláda*, Praha 1999 aj.

18 Tomáš Staněk, *Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu – srpnu 1945*, Praha 1996; TÝŽ, *Tábory v českých zemích 1945–1948*, Opava 1996.

19 Srov. Zuzana DUBOVÁ, *Mimořádný lidový soud Chrudim*, in: Sborník prací východočeských archivů 12, Zámrsk 2008, s. 259–269; TÁŽ, *Mimořádný lidový soud Hradec Králové*, in: Sborník prací východočeských archivů 14, Zámrsk 2010, s. 209–220; Petr JUSTIN, *Mimořádný lidový soud v Písku 1945–1948*, in: Jihoceský sborník historický 71, České Budějovice 2002, s. 98–122; Kateřina KOČOVÁ, *Druhá retribuce: Činnost mimořádných lidových soudů v roce 1948*, Soudobé dějiny 12, 2005, s. 586–625; Kateřina LOZOVIUKOVA, *Příspěvek ke zhodnocení činnosti mimořádných lidových soudů v prvním retribučním období (1945–1947)*, in: Pax bello potior. Sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc., Liberec 2004, s. 299–322; TÁŽ, *Mimořádný lidový soud v České Lípě*, in: Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 8, Liberec 2007, s. 125–149; TÁŽ, *Tresty smrti udělené u Mimořádného soudu v Liberci v letech 1945–1948*, in: Fontes Nissae. Prameny Nisy: regionální historický sborník 9, Liberec 2008, s. 73–108.

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

monografiích se pak dočkaly retribuční tribunály na Královéhradecku,²⁰ ale zejména v severních Čechách, kde jim systematickou pozornost věnovali historici z Ústí nad Labem a Liberce.²¹ Právě tyto práce se nabízejí pro komparaci s činností opavského MLS díky obdobnému charakteru sociální a národnostní skladby předmětných pohraničních regionů.

Zatímco V. Jiřík pokračoval v nastoupené cestě selektivního výběru čtenářsky atraktivních případů knihou o osudech dvaceti mužů a žen, které MLS v Klatovech odsoudil k trestu smrti za kolaboraci s nacisty,²² opavští historici rozšířili v tomto období výzkumy retribuce v podstatě třemi směry. První z nich se zaměřil na antisemitismus a obecněji na národnostní problematiku v činnosti mimořádných lidových soudů v českých zemích. Výsledkem společného projektu s pražským Centrem pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války, které tehdy bylo součástí Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR a s nímž začal spolupracovat M. Borák,²³ byly dva sborníky, obsahující vedle přehledu literatury a pramenů k retribučnímu soudnictví²⁴ a příspěvků o stíhání různých projevů antisemitismu mimořádnými soudy v českých zemích včetně opavského MLS²⁵ se v nich se už objevily i první sondy k této problematice v rámci malé retribuce,²⁶ které se nezávisle na těchto výzkumech v obecné rovině věnovala

20 Lucie JARKOVSKÁ, *Odpata či spravedlnost: Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku*, Praha 2008.

21 Kateřina KOČOVÁ – Zdeněk RADVANOVSKÝ – Jitka SUCHÁ, *Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945–1948*, Ústí nad Labem 2001; Ivana RAPAVÁ, *Mimořádný lidový soud v Mostě v letech 1945–1948*, Ústí nad Labem 2010.

22 Václav JIRÍK, *Klatovské oprátky*, Plzeň 2004.

23 Grant GA AV ČR č. A 906/3902/1999 *Židovská problematika a antisemitismus ve světle materiálů retribučních soudů*, nositel Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, spolunositel Slezské zemské muzeum Opava, doba řešení 1999–2002. Prvními výstupy byly příspěvky M. BORÁKA *Antisemitismus a židovská otázka ve světle materiálů retribučních soudů*, in: Fenomén holocaust. The holocaust phenomenon: sborník mezinárodní vědecké konference: Praha – Terezín, 6.–8. října 1999, Praha – Terezín 1999, s. 103–107; *Anti-Semitism and the Jewish Question in the Czech Lands in the Light of Documents of the Retribution Courts*, in: The Holocaust Phenomenon, Prague – Terezín 1999, s. 108–113.

24 Pavel ZEMAN, *Česká literatura o retribučním soudnictví*, in: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisi ONV v letech 1945–1948. (Sborník příspěvků), ed. M. BORÁK, Praha – Opava 2002, s. 9–22; M. BORÁK, *Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945–1948 v českých archivech a možnosti zkoumání židovské problematiky*, tamtéž, s. 31–58.

25 D. JANÁK, *Mimořádný lidový soud v Opavě 1945–1948 a židovská problematika v jeho spisech*, tamtéž, s. 72–82; TÝŽ, *Židovská problematika a projevy antisemitismu ve spisech Mimořádného lidového soudu Opava*, in: Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postiž provinění vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945–1948 a v některých zemích střední a východní Evropy (Sborník příspěvků), ed. M. BORÁK, Praha – Opava 2002, s. 79–103. Dále viz Jiří MAŠATA, *Cinnost Mimořádného lidového soudu v Novém Jičíně v letech 1945–1948 a židovská problematika*, in: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu, s. 83–90; TÝŽ, *Případy pronásledování Židů ve spisech Mimořádného lidového soudu Nový Jičín*, in: Poválečná justice a národní podoby antisemitismu, s. 104–112; M. BORÁK, *Mimořádný lidový soud Moravská Ostrava a projevy antisemitismu v jeho spisech*, tamtéž, s. 52–78; Iveta GALEČKOVÁ, *Antisemitismus ve spisech Mimořádného lidového soudu v Olomouci*, in: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu, s. 97–105 aj.

26 Např. Marie CRHOVÁ, *Židovská problematika a antisemitismus ve spisech podle tzv. malého dekretu v oblasti Krajského soudu Olomouc 1945–1948*, in: Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu, s. 121–126; Andrea LNĚNICKOVÁ, *Cinnost retribučních komisi v Ostravě v letech 1945–1948*, tamtéž, s. 137–142; TÁŽ, *Postavení a povaha přečinů s židovskou tematikou u trestní nalézací komise v Ostravě v letech 1946–1947*, in: Poválečná justice a národní podoby antisemitismu, s. 127–135; Zdeněk BAUER, *Antisemitsky laděné útoky namířené proti svědkům Jehovovym a mimořádný lidový soud s Karl Eichlerem*, tamtéž, s. 204–222.

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

i studie Jana Machaly.²⁷

Další z našeho pohledu relevantní prací M. Boráka a D. Janáka pak bylo zmapování a komparace postihu Němců třemi retribučními soudy ve Slezsku a na Ostravsku.²⁸ Solitérní postavení v této době měly studie M. Boráka o kolaboraci kněží na Těšínsku nebo protektorátních novinářů, předjímající se značným časovým předstihem další etapu zkoumání „malé“ i „velké“ retribuce.²⁹

Druhý problémový okruh, jenž se rovněž řešil ve spolupráci s dalším pražským pracovištěm, Kabinetem dokumentace a historie vězeňství při Generálním ředitelství Vězeňské služby ČR, ve společném projektu vedeném D. Janákem, představovaly osudy retribučních vězňů v kontextu vývoje československého vězeňství v poválečném desetiletí.³⁰ V jeho rámci byla mj. prozkoumána spisová agenda MLS v Novém Jičíně a ve dvou sbornících z mezinárodních konferencí publikovány i některé další dílčí studie k retribučnímu soudnictví, výkonu trestu a odsunu retribučních vězňů.³¹ Hlavními výstupy pak byly tři publikace vydané v roce 2002, z nichž nejzajímavější zpracování dalších osudů retribučních vězňů v souvislosti s odsunem Němců z Československa do roku 1955 dodnes představuje práce T. Staňka.³² Retribučními normami a výkonem trestu retribučních vězňů se zabýval i D. Janák,³³ Aleš Kýr pak přinesl přehled norem a předpisů upravujících výkon trestu v různých vězeňských zařízeních v letech 1945–1955.³⁴ Nedlouho poté se vztahem

27 Jan MACHALA, *Retribuce podle „malého dekretu“ (1946–1948)*, in: Archivní ročenka 2002, Kroměříž 2002, s. 76–91.

28 M. BORÁK – D. JANÁK, *Die tschechoslowakische Retributionsgerichtsbarkeit und die deutsche Problematik 1945–1948. Die außerordentlichen Volksgerichte in Moravská Ostrava, Opava und Nový Jičín*, in: Sozialgeschichtliche Kommunismusforschung. Tschechoslowakei, Polen, Ungarn und DDR 1948–1968, Hrsg. Christiane Brenner – Peter Heumos, München 2005, s. 365–422.

29 M. BORÁK, *Kolaborace kněží z Těšínska s okupanty v letech 1938–1945 v materiálech poválečných soudů*, in: Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků Prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. k jeho 70. narozeninám, edd. Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK, Brno – Olomouc 2005, s. 227–239; TÝŽ, *Protektorátní novináři před retribučními soudy v letech 1945–1948 (na příkladu Mimořádného lidového soudu v Ostravě)*, in: Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta, Praha 2006, s. 507–527;

30 Grant GA ČR č. 409/99/0374 *Retribuční vězni a české vězeňství 1945–1955*, nositel Slezské zemské muzeum Opava, spoluhostitel Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, doba řešení 1999–2002.

31 D. JANÁK, *Retribuční vězni a české vězeňství 1945–1955 (Stav a úkoly výzkumu)*, in: Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě v letech 1945–1955. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 28. – 29. 11. 2001 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR č. 409/99/0374, ed. D. Janák, Opava 2001, s. 10–20; T. STANĚK, *Výsídlení retribučních vězňů německé národnosti z Československa v letech 1950–1956*, tamtéž, s. 46–77; Jiří MAŠATA, *Výkon trestu retribučních vězňů odsouzených Mimořádným lidovým soudem v Novém Jičíně*, tamtéž, s. 95–105; A. LNĚNIČKOVÁ, *Způsob výkonu trestu u osob odsouzených trestně nalézaci komisi v Ostravě v letech 1945–1948*, tamtéž, s. 136–141; T. STANĚK, *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955 (přehled problematiky)*, in: Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945–1955. Sborník z mezinárodního semináře konaného 25. 10. 2000 v Praze v rámci grantového projektu GA ČR 409/99/0374, příloha časopisu České vězeňství 9, 2001, č. 3, s. 112–149; M. BORÁK, *Archivní fondy k retribučnímu soudnictví v České republice*, tamtéž, s. 150–175; J. MAŠATA, *Osydy vězňů odsouzených Mimořádným lidovým soudem v Novém Jičíně v letech 1945–1948*, tamtéž, s. 196–200; A. LNĚNIČKOVÁ, *Zadržování a vyšetřování osob obviněných podle tzv. malého dekretu v Moravské Ostravě*, tamtéž, s. 201–205.

32 T. STANĚK, *Retribuční vězni v českých zemích: 1945–1955*, Opava 2002.

33 D. JANÁK, *Kapitoly o československém vězeňství 1945–1955. Historické souvislosti, právní základy a politické aspekty*, Opava 2002, s. 37, 48–49, 79–85.

34 Aleš KÝR, *Způsoby zacházení s vězni v ČSR v letech 1945–1955. Přehled základních předpisů*, Opava 2002.

retribučního soudnictví a odsunu Němců zabývala i Kateřina Lozoviuková.³⁵

T. Staněk pokračoval i ve zkoumání „divoké retribuce“ zmapováním poválečných „excesů“ a násilností a jejich vyšetřování.³⁶ K objasnění této problematiky přispěly i studie Zdeňka Beneše a Jiřího Peška, M. Boráka aj.³⁷

O komplexní pohled na problematiku poválečné „národní očisty“ v českých zemích ve všech třech rovinách se pokusil Benjamin Frommer ve své práci, která rovněž patří k zásadním koncepčním příspěvkům k této problematice. Frommer popisuje genezi retribuční myšlenky a cestu k přijetí prezidentských dekretů, soustředí se také na „divokou retribuci“ v závěru války a prvních týdnech míru. Velký prostor věnuje fenoménu udavačství, jako jeden z mála si samostatně všíma také postavení žen v retribučních procesech, další přínos práce tkví v analýze činnosti pražského Národního soudu. Frommerův pohled je však místy poněkud limitován jistým centralismem blíže nereflektujícím regionální specifika, jež jsou v pohraničních oblastech, a zejména v případě opavského MLS, zvláště výrazná.³⁸ Podobně široký záběr, zasahující do všech tří sfér retribuce ve spojení s odsunem, má i sborník *Okupace, kolaborace, retribuce* z roku 2011.³⁹

Nicméně v následující, zatím poslední etapě, převládají ve výzkumech retribuce opět dílčí téma, což nepochybňně souvisí i s podstatnou změnou věkového složení badatelů. Pokud jde o „velkou retribuci“, jen sporadicky byly v letech 2012–2013 publikovány další studie k retribučnímu soudnictví v celostátním i regionálním měřítku včetně Slezska a Ostravského kraje.⁴⁰ z nejnovější produkce je třeba zmínit především výzkum týkající se „národní očisty“ na Hlučínsku.⁴¹ Můžeme však zaznamenat rapidní růst badatelského zájmu mladých historiků, zejména studentů, o osudy jednotlivců i sociálně profesních či národnostních skupin, jenž byl zúročen v řadě nepublikovaných prací. Na Univerzitě Palackého v Olomouci, a Masarykově univerzitě v Brně vznikla řada studentských

35 K. LOZOVIUKOVÁ, *Mimořádné lidové soudy v prvním retribučním období a odsun osob považovaných za Němce*, in: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha 2005, s. 302–309.

36 T. STANĚK, *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005.

37 Zdeněk BENEŠ – Jiří PEŠEK, *Realizace odsunu. Vražedné excesy odsunu*, Rozumět dějinám, in: Zdeněk BENEŠ a kol., Praha 2002, s. 208–217; M. BORÁK, *Internacní tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945*, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravská 18, Ostrava 1997, s. 88–124.

38 B. FROMMER, National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia, New York 2005; TÝŽ, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010.

39 K problematice retribuce např. M. BORÁK, *Fenomén německé volkslisty*, in: Okupace, kolaborace, retribuce, Praha 2010, edd. Ivo PEJČOCH – Jiří PLACHÝ, s. 111–119.

40 M. BORÁK – D. JANÁK, *Československé retribuční soudnictví v letech 1945–1948 a postih německého obyvatelstva u mimořádných lidových soudů Moravská Ostrava, Nový Jičín a Opava*, in: Právnohistorické studie, sv. 42, Praha 2012, s. 239–268; Lucie VERBÍKOVÁ, *Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště*, in: Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí 54, Uherské Hradiště 2012, s. 267–283; J. MACHALA, *Retribuce a parlamentní volby 1946*, Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů 7, 2013, č. 2, s. 39–51.

41 Hana DOSTÁLOVÁ – Ondřej KOLÁŘ, *Obyvatelé Hlučínska před Mimořádným lidovým soudem v Opavě 1945–1948*, Historica Olomucensia 52, 2017, s. 163–188.

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

kvalifikačních prací soustřeďujících se na retribuční delikty žurnalistů.⁴² Pro nás výzkum je teritoriálně relevantní především diplomová práce Ivany Stařičné o dvojici retribučně stíhaných žurnalistů z Ostravská.⁴³ Další sledovanou skupinou souzených představují exponenti represivního a zpravodajského aparátu.⁴⁴ Svébytným pohledem na retribuční postih představitelů národnostní menšiny je práce Tomáše Nohela o Charvátech před znojemským MLS.⁴⁵ objevuje se i reflexe činnosti MLS v Hradci Králové v dobovém tisku.⁴⁶ O konfrontaci retribučních norem s praxí na severní Moravě z hlediska teorie práva se pokusil Michal Schneider,⁴⁷ přehledné shrnutí retribuční praxe ilustrované konkrétními případy z činnosti kutnohorského tribunálu zpracoval též Petr Jelínek.⁴⁸

Výrazným rysem posledních let je také rostoucí počet prací věnovaných malé retribuci, jejichž přehled přináší monografie Pavla Kmocha o jejím průběhu v okrese Benešov.⁴⁹ I když nelze zapomínat, že TNK soudily převážně méně závažné případy, představuje jejich agenda důležitý pramen k poznání okupační každodennosti i cenný doklad „účtování“ v poválečných letech. Ve vztahu k Ostravsku je třeba zmínit zejména práce Andrey Chrobákové Lněničkové.⁵⁰ Území, na němž působil MLS v Opavě, se pak dotýkají absolentské práce Radka Hulvy o „malé retribuci“ v okrese Opava-venkov a Jana Franka

42 Šárka NOVOTNÁ, *Moravský večerník za druhé heydrichiády a osobnost šéfredaktora Františka Komůrky*, Olomouc 2011 (nepublikovaná bakalářská práce); Tomáš TRKÁN, *Novinář Karel Kůstka před Mimořádným lidovým soudem v Uherském Hradišti*, Brno 2017 (nepublikovaná bakalářská práce); Pavla SVÍTKOVÁ, *Sociální a profesní východiska vybraných novinářů postavených před Národní soud*, Brno 2013 (nepublikovaná diplomová práce); Kristýna MALETOVÁ, *Séfredaktor protektorátní Přítomnosti E. Vajtauer před Národním soudem*, Brno 2016 (nepublikovaná diplomová práce); Vojtěch STRÁNSKÝ, *Protektorátní novinář Jan Vrba před Národním soudem*, Brno 2010 (nepublikovaná diplomová práce).

43 Ivana STAŘICKÁ, *Případy novinářů Jiřího Kavuloka a Josefa Skoumalu souzených mimořádným lidovým soudem v Ostravě*, Brno 2015 (nepublikovaná diplomová práce).

44 Vendula HOFMANOVÁ, SS-Hauptsturmführer a kriminální rada Heinrich Gottschling (1909–1947). Vedoucí gestapa v Olomouci (1940–1942), Kladně (1943–1944) a Táboře (1944–1945), Olomouc 2016 (nepublikovaná bakalářská práce); Květa MERUNKOVÁ, *Životní osudy členů blokové služebny nacistické bezpečnostní služby Sicherheitsdienst v Hranicích na Moravě*, Olomouc 2017 (nepublikovaná bakalářská práce). Z dříve publikovaných prací např. Marek Połoncarz, *K procesům se zaměstnanci policejní věznice gestapa Malá pevnost v Terezíně před Mimořádným lidovým soudem v Litoměřicích*, in: Terezinské listy: sborník Památníku Terezín 36, Terezín 2008, s. 179–197.

45 Tomáš NOHEL, *Moravští Charváti u Mimořádného lidového soudu ve Znojmě*, Brno 2017 (nepublikovaná diplomová práce).

46 Jaroslav NEČAS, *Mimořádný lidový soud v Hradci Králové 1945–1948 a jeho ohlas v dobovém tisku*, Brno 2011 (nepublikovaná bakalářská práce).

47 Michal SCHNEIDER, *Retribuční zákonodárství s přihlédnutím k praxi na severní Moravě*, Olomouc 2009 (nepublikovaná diplomová práce).

48 Petr JELÍNEK, *Praxe mimořádného lidového soudnictví v komparativním pohledu*, Brno 2016 (nepublikovaná diplomová práce).

49 Pavel KMOCH, *Provinění proti národní cti: „malá retribuce“ v českých zemích a Trestní nalezávací komise v Benešově u Prahy*, Praha 2015.

50 Andrea LNĚNIČKOVÁ CHROBÁKOVÁ, „Malý“ retribuční dekret a německy hovořící obyvatelstvo v Ostravě v letech 1945–1948, in: Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945, edd. Adrian von ARBURG – Tomáš DVOŘÁK – David KOVÁŘÍK, Brno 2010, s. 465–470; TÁŽ, „Malý“ retribuční dekret v Ostravě 1945–1948, Brno 2010/2011 (nepublikovaná disertační práce).

v okresech Krnov a Opava, částečně i práce J. Lukáče o okrese Zábřeh.⁵¹

Cenné informace se vztahem k opavskému retribučnímu soudu najdeme také ve studiích věnovaných odboji a okupační každodennosti na Zábřežsku a Šumpersku, tedy v oblasti působnosti opavské služebny gestapa. Právě zde se totiž v letech 1944 a 1945 odehrála řada významných a často tragických incidentů, jejichž aktéři po válce stanuli před MLS v Opavě a Olomouci.⁵² Svůj informační potenciál přirozeně mají i studie věnované obecněji historii regionu v období okupace.⁵³

Přelomovým počinem ve výzkumu „divoké retribuce“ pak byla edice dokumentů o vysídlení Němců z pohraničí v letech 1945–1951, připravená pod vedením Tomáše Staňka a Adriana von Arburg.⁵⁴

Východiska a perspektivy výzkumu

Územní působnost opavského MLS zahrnovala oblast odpovídající zhruba dnešním okresem Opava, Bruntál a Jeseník a části okresu Nový Jičín. Šlo o teritorium tehdejších politických okresů Bílovec (soudní okresy /s. o./ Bílovec, Klimkovice), Bruntál (s. o. Bruntál, Horní Benešov, Vrbno) Hlučín (s.o. Hlučín), Opava (s. o. Odry, Opava, Vítkov), Krnov (s.o. Jindřichov, Krnov, Město Albrechtice, Osoblaha), Frývaldov (s. o. Cukmantl /Zlaté Hory/, Frývaldov /Jeseník/, Javorník, Vidnava). Zatímco západní část regionu patřila k relativně typickým pohraničním oblastem s výraznou převahou německého obyvatelstva,⁵⁵ teritorium Opavska a Bílovecka v letech 1938–1945 představovalo nejpočetnější českou enklávu v rámci Říšské župy Sudety.⁵⁶ Hlučínsko bylo po podpisu mnichovské dohody jakožto někdejší součást Pruska přičleněno přímo k tzv. Altreichu.⁵⁷ MLS Opava tedy působil na územích, která v letech nesvobody prošla značně odlišným správním vývojem. Zejména v případě Hlučínska vyvstal v rámci retribuce značný problém s posuzováním a postihováním „viny“ česky hovořících obyvatel, na něž

⁵¹ Radek HULVA, *Provinění proti národní cti podle tzv. malého dekretu v okrese Opava-venkov v letech 1945–1948*, Opava 2002 (nepublikovaná bakalářská práce); Jan FRANEK, *Trestní nalézáci komise v okrese Krnov během let 1945–1948*, Hradec Králové 2015 (nepublikovaná bakalářská práce); TYŽ, *Trestní nalézáci komise Opava-venkov 1945–1948*, Hradec Králové 2017 (nepublikovaná diplomová práce); Jan LUKÁČ, *Trestní nalézáci komise v Zábřehu 1945–1948*, Hradec Králové 2014 (nepublikovaná diplomová práce), s. 91–93.

⁵² Josef BARTOŠ, *Účast sovětských válečných zajatců v odboji na severní Moravě*, in: Severní Morava: Vlastivědný sborník. Svatokratošský sborník 15, Šumperk 1967; Vladimír ČERNÝ, *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944–1945*, Brno 2006 (nepublikovaná disertační práce); Ondřej KOLÁŘ, *K personálnímu složení a činnosti Gestapa v Opavě*, Časopis Slezského zemského muzea, sérii B 63, 2014, č. 3, s. 241–250; Jan STEJSKAL, *Konflikty v soužití Čechů a Němců v Zábřehu v letech 1944 až 1946*, Olomouc 2013 (nepublikovaná diplomová práce).

⁵³ Viz např. Ondřej KOLÁŘ, *Specifika života českého obyvatelstva na Opavsku v době nacistické okupace*, in: Období nesvobody, ed. Jaromír TAUCHEN, Brno 2014, s. 165–176; Jaromír PAVLÍČEK, *Opavské Slezsko v boji proti nacistické okupaci*, Opava 2003. Dále jde zejména o monografická zpracování dějin obcí, jež zde pro jejich početnost neuvádíme.

⁵⁴ ed. A. von ARBURG – T. STANĚK, *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů. Díl 1. Češi a Němci do roku 1945*, Středokluky 2010; Díl 2. Sv. 1. duben – srpen/září 1945. „Divoký odsun“ a počátky osídlování, Středokluky 2011.

⁵⁵ Pro základní nástin historie regionu viz např. Květoslav GROWKA, *Jeseník*, Praha 2008; Igor HORNIŠER, *Sousedství na hranici: Bruntálsko v letech 1938–1946*, Bruntál 2015.

⁵⁶ Srov. J. PAVLÍČEK, *Opavské Slezsko*.

⁵⁷ Srov. V. PLAČEK, *Pražáci aneb*.

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

se během války vztahovala práva i závazky etnických Němců včetně branné povinnosti.⁵⁸

Probíhající bádání směřující k monografickému zpracování problematiky navazuje na výzkumy D. Janáka z 90. let a sleduje několik základních cílů. Především je třeba doplnit a verifikovat biografické údaje o obviněných a souzených, věnovat pozornost jejich sociální, profesní i věkové skladbě i deklarované národnosti a státnímu občanství. Dále je třeba rozpracovat základní typologii provinění projednávaných před opavským MLS, přičemž vybrané případy, reprezentující základní typizované kategorie provinění, budou podrobně zpracovány formou případových studií.

V této souvislosti zasluhují pozornost především procesy s účastníky ozbrojených incidentů ve slezském pohraničí v září 1938. Útoky henleinovských ordnerů, členů Freiwilliger Schutzdienst (FS) i Sudetendeutsches Freikorps (SFK) na československé celníky, četníky, příslušníky Stráže obrany státu i vojenské jednotky byly dosud zachyceny především ve starší regionální literatuře,⁵⁹ na kterou se odvolávají i novější práce Marie Gawrecké o Slezsku nebo Viléma Plačka o Hlučínsku, v nichž je ovšem tato problematika pojednána v prvním případě jen přehledově, ve druhém jako marginální zmínka.⁶⁰ Také ve studii Františka Vaška o diverzních a psychologických operacích II. oddělení Abwehru v severovýchodních Čechách a na severozápadní Moravě v letech 1936–1939 jsou připomenuty jen dva ozbrojené střety ze září 1938 v severomoravském pohraničí.⁶¹ Některé konkrétní případy z Jesenicka reflekтуje také materiálová studie Jany Hradilové.⁶² Dodnes chybí komplexní přehled těchto incidentů, o který se v celém česko-německém pohraničí nejnověji pokusil Detlef Brandes, který se přitom ve značné míře opíral o české archivní prameny.⁶³ Jednalo se však o výběr ze zpráv, hlášení a korespondence zemských úřadů, ministerstev a prezidia ministerské rady a z edice pramenů armádní provenience ze západních a jižních Čech sestavené Rudolfem Sanderem,⁶⁴ který ilustruje situaci v září 1938, takže pasáže nazvané „Slezsko/severní Morava“ mají charakter fragmentárního přehledu událostí, zejména na Krnovsku.⁶⁵ Analýza procesů s účastníky různých incidentů a ozbrojených přepadů od Hlučínska po Frývaldovsko v září 1938, v nichž často vypovídali příslušníci československých ozbrojených složek i další svědci, umožní hlubší

58 N. PAVELČÍKOVÁ, *Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvratů (1930–1945)*, Slezský sborník 88, 1990, s. 280–295.

59 Např. Rudolf MALOHLAVA – Otakar KÁŇA – Vladimír MARIÁNEK, *Stručný přehled vývoje Hlučínska*, Ostrava 1960, s. 56; O. KÁŇA, *Mnichov na Ostravsku. K událostem roku 1938 ve Slezsku a na Hlučínsku*, Ostrava 1963, s. 126, 130 a 134; Miloň DOHNAL – Zdeněk FILIP – František SPURNÝ, *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava 1969, s. 160–177.

60 Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku. 1918–1938*, Opava 2002, s. 246–252; V. PLAČEK, *Prajzáci aneb, s. 75–76.*

61 František VAŠEK, *Diverzní a psychologické operace II. oddělení Abwehru v severovýchodních Čechách a na severozápadní Moravě 1936–1939*, část 1, in: *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, 1, Ústí nad Labem 1998, s. 69–70; část 2, in: *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, 2, Ústí nad Labem 1998, s. 53–77.

62 Jana HRADILOVÁ, „Domů do Říše!“ *Rok 1938 na Jesenicku ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník*, in: III. svatovalčlavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku. Historický seminář na téma Osudové osmičky v dějinách Jesenicka 20. století. Sborník referátů, Jeseník 2008, s. 19–41.

63 Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

64 Rudolf SANDER, *Události v českém pohraničí roku 1938 podle dokumentů československé armády*, Sborník archivních prací 54, 2004, s. 657–720.

65 D. BRANDES, *Sudetští Němci*, s. 258, 262, 264, 271–273, 278.

poznání těchto událostí podobně jako v jiných regionech⁶⁶ a přispěje k objasnění průběhu nezdařeného henleinovského puče, útěku obyvatelstva na německé území nebo organizace a činnost SFK i dalších bojových a diverzních skupin (např. Kampf-Organisationen, KO, nebo Militär-Organisationen, MO).⁶⁷

Zevrubnější pozornost zasluhují i další osudy odsouzených osob, které ve výkonu trestu procházely různými vězeňskými zařízeními. Nutno však připomenout, že orientační kvantitativní rozbor provedený D. Janákem už v 90. letech ukázal, že celý trest si odpykala pouze něco více než čtvrtina z 1041 odsouzených a dvě pětiny z nich byly propuštěny pro odsun nebo odsunuty po amnestii. Do Německa byla prokazatelně odsunuta více než polovina, podle našeho odhadu se však jednalo přibližně o tři čtvrtiny obžalovaných Němců, tj. více než polovinu všech obžalovaných. V důsledku toho si celý trest udělený opavským soudem odpykalo jen 11,9 % Němců, 13,8 % Čechů a 21 % osob s nezjištěnou národností.⁶⁸

Další skupiny obžalovaných a odsouzených zatím nebyly zkoumány, i když relativně značný počet 179 obžalovaných, pocházejících převážně z Hlučínska, v menší míře z Opavska, předaných k řízení o národní cti, otevřá otázku propojení „malé“ a „velké“ retribuce. Na druhé straně celkový vysoký počet obžalovaných, kteří byli osvobozeni nebo u nichž bylo upuštěno od potrestání (551 osob) nebo odsunutých bez přeličení (534 osob)⁶⁹ vede k zamýšlení o závažnosti jejich provinění i způsobu a forem zatýkání a zadržování tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva, tj. k problematice „divoké“ retribuce. Studium agendy příslušných ONV a OSK a podchycení fenoménu „malé retribuce“ v regionu, poznání spojitosti všech tří rovin retribuce, jejich souvislostí a korelací, představuje další problémový okruh budoucích výzkumů.

K důležitým fenoménům, jež dosud téměř nebyly sledovány, patří personální skladba tribunálů MLS a TNK.⁷⁰ V tomto směru se nabízí především podchycení stranické příslušnosti a případně dalších společenských a ekonomických vazeb, jež mohly ovlivňovat rozhodování členů komisí. Zjištění podobných informací však přirozeně naráží na absenci či nepřístupnost relevantních pramenů, v daném směru se tedy lze dopátrat toliko dílčích výsledků. Lépe je v pramenech úřední a statistické povahy podchycen původ a bydliště soudních činovníků, díky čemuž je možno usuzovat na míru jejich obeznámenosti s reáliemi regionu, v němž působili. V případě soudců z lidu logicky patří k důležitým faktorům také jejich povolání. Dalším elementem, dokreslujícím profil osob činných u MLS a TNK, je jejich postoj vůči poúnorovému režimu, pokud se tento podařilo dokumentovat.

Mezi exponenty opavského MLS shledáváme vysoké zastoupení autochtonních jedinců z Opavska. Například krajský soudce Jakub Lesák v Opavě absolvoval gymnázium

⁶⁶ Vedle výše citovaných práce F. Vaška viz např. Jaroslav TOMS, *Poznámky k některým otázkám činnosti henleinovců v severozápadních Čechách před Mnichovem*, in: Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, 7, Ústí nad Labem 2003, s. 41–71 aj.

⁶⁷ Před opavským MLS stanulo 291 skutečných i údajních příslušníků SFK a 34 členů bojůvek KO a MO, jejichž síť na severní Moravě a ve Slezsku organizovala služebna Abwehru ve Vratislaví. K jejich činnosti se dochovaly podle F. Vaška jen „torzovité údaje“ mj. i ve spisu příslušníka opavského gestapa Evžena Petra (Prdy). F. VAŠEK, *Diverzní a psychologické operace*, 1, s. 70–71.

⁶⁸ D. JANÁK, *Činnost mimořádného lidového soudu Opava*, s. 267–269, 280, 283.

⁶⁹ Tamtéž, s. 280, 283.

⁷⁰ Problému se spíše okrajově dotýká Lněničková Chrobáková, s. 94–96.

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

a profesně zde působil již před válkou, za okupace pak v Moravské Ostravě spolupracoval s ilegální skupinou soustředěnou kolem učitele Emila Hájka a policisty Františka Kociána.⁷¹ Obhájce Jaroslav Klimeš z Hlavnice by během válečných let napojen na odbojovou organizaci Obrana Slezska, kterou vedl jeho bratr Ladislav, popravený nacisty v dubnu 1943 ve Vratislavě.⁷² Další členové Obrany Slezska působili jako soudci z lidu, mezi nimi Leo Freiherr, který se spolu s Lesákem angažoval ve spolku usilujícím o obnovu zničeného Památníku odboje slezského lidu na Ostré hůrce a aktivně se podílel na agitaci za připojení Ratibořska a Hlubčicka k ČSR.⁷³ Lidi typu Lesáka, Klimeše a Freiherra lze intelektuálně zařadit k meziválečné generaci českých patriotů usilujících o kulturní a ekonomické povznesení české společnosti ve Slezsku v intencích Masarykova humanitně-demokratického programu.⁷⁴ Bližší rozbor socioprofesní skladby osob činných u MLS Opava však teprve patří k úkolům dalšího výzkumu, jenž bude založen na excerpti pramenů evidenčního charakteru (matriky, scítací operáty), obecních kronik, almanachů a ročenek justiční služby a dobového tisku.

Pramenná základna výzkumu

Podrobnější studium výše naznačených dílčích problémů je přirozeně podmíněno podrobnou excerptí dosud systematicky nevytěžených pramenů. Z archivních pramenů vedle fondu MLS Opava tak badatelskou pozornost zasluhují zejména materiály dokumentující širší fungování retribučních mechanismů zahrnujících také další složky soudní správy a samosprávy, jež se podílely na přípravě podkladů pro soudní procesy nebo zajišťovaly internaci vyšetřovanců. Agenda opavské věznice a internačních táborů pro Němce již byla alespoň v základních rysech badatelsky vytěžena,⁷⁵ nicméně činnosti policejního aparátu, okresních soudů v okruhu působnosti Krajského soudu Opava ani samotného tohoto soudu dosud nebyla věnována výraznější pozornost.

Výzkum v uvedeném směru naráží na torzovitost archivního materiálu, agenda okresního soudu z předmětného období je uceleněji dochována pouze v případě Jeseníku. Dosavadní rešerše však dokazují nemalý informační přínos těchto materiálů. Zásadní význam pro poznání retribuce pak má trestní agenda Krajského soudu v Opavě z období od května 1947 do března 1948, od roku 1949 pak příslušných soudů, které rozhodovaly v záležitostech podmínečného propouštění, amnestie či předčasného propuštění k odsunu. V tomto případě jde zejména o krajské soudy v Ostravě a Olomouci, případně o soudy, v jejichž obvodu si retribuční vězni odpykávali trest. Stanoviska těchto tribunálů k žádostem o propuštění jsou

71 O. KOLÁŘ, *Zapomenutý kriminalista a muzejník František Kocián*, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravská 29, Ostrava 2015, s. 187–202.

72 Blíže k odbojové skupině Obrana Slezska viz J. PAVLÍČEK, *Opavské Slezsko*.

73 Slezské zemské muzeum, podsbírka Novodobé dějiny, Československý svaz protifašistických bojovníků Opava, inv. č. SPB 8; Státní okresní archiv Opava, Společnost pro postavení a udržování památníku na Ostré hůrce Opava, kart. 1.

74 Srov. ed. Pavel ŠOPÁK, *Leopold Peřich: Texty*, Opava 2007.

75 D. JANÁK, *Opavská věznice v letech 1945–1956*, in: Opava. Sborník k dějinám města 6, Opava 2008, s. 49–52; TÝŽ, *Věznice Krajského soudu v Ostravě po únoru 1948*, Slezský sborník 101, 2003, s. 371–382; ed. Pavel ŠRÁMEK, *Jak se žilo za mřížemi. Sborník k 120. výročí věznice v Opavě*, Opava 2008; Bronislav DORKO, *Pracovní a internační tábor v Opavě*, in: Troppau 1945: Opava v roce nula, ed. František Švábenický, Opava 2016, s. 176–191; T. STANĚK, *Výsídlení Němců z československé části Slezska 1945–1948*, Sřední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku 27, 1992, s. 85–91.

často priorována ke spisům MLS, což usnadňuje badatelskou orientaci.

Z agendy bezpečnostního aparátu se k prostudování nabízejí fondy Archivu bezpečnostních složek, zejména fond Výpovědi příslušníků gestapa a SD, jenž obsahuje záznamy z vyšetřování některých případů následně projednávaných před MLS. Dále se jedná o fondy 304-Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 a 305-Ústředna Státní bezpečnosti, částečně i 302-Hlavní správa vojenské kontrarozvědky.

Pro poznání incidentů v září 1938 jsou to fondy Národního archivu v Praze, zejména Prezidium ministerské rady, Prezidium ministerstva vnitra 1936–1940, Ministerstvo vnitra – stará registratura, Ministerstvo vnitra II T, a Sudetendeutsche Partei dodatky, a Archivu ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze, zejména II. sekce 1918–1938, katalogy 1. – 2. Všeobecná spisovna a 4. Jmenná spisovna. V Moravském zemském archivu v Brně pak problematiku reflekují zejména fondy Zemský úřad Brno a Zemské četnické velitelství Brno.

Důležitým zdrojem údajů o souzených osobách, doplňujícím poznatky získané během soudních řízení, je agenda okupační správy (především fondy landrátu a vládního prezidenta v Opavě) a nacistické stranické hierarchie (okresní vedení NSDAP Opava a Krnov). Podrobná excerpte těchto fondů byla provedena v letech 2006–2013 v rámci výzkumného projektu „Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety“, proto je možné z publikovaných výsledků vycházet i při aktuálním bádání.⁷⁶ Zejména odkazy na další relevantní prameny, a to i v zahraničí, představují rozšíření badatelských možností.

Mezi fondy Zemského archivu v Opavě z doby okupace zaujímá mimořádné místo písemný materiál Vládního prezidenta v Opavě (Regierungspräsident in Troppau), a to nejen svým významem jako nejvyšší úřad ve vládním obvodu Opava, ale také rozsahem dochovaných materiálů.⁷⁷ Mezi archiváliemi je značné množství osobních spisů zaměstnanců úřadu, které lze při zpracování tématu využít pro dokreslení úřední kariéry jednotlivců. Podobně lze vytěžovat i fondy Státního okresního archivu Opava, zejména fond Okresního vedení NSDAP Opava. Ze všech fondů okresních vedení NSDAP v České republice představuje opavský s odstupem nejlépe dochovaný soubor písemnosti, jejichž těžištěm jsou abecedně seřazené osobní spisy členů strany v této organizaci.⁷⁸ Fondy místních skupin NSDAP jsou dochovány torzovitě a jejich vypovídací hodnota proto není příliš vysoká.⁷⁹ Především o hospodářské, politické a národnostní situaci na Opavsku podávají informace písemnosti opavského landráta, které jsou rovněž relativně dobře dochovány.⁸⁰

Z archivů v zahraničí přicházejí v úvahu zejména německé archivy. V berlínském Bundesarchivu jsou uloženy spisy centrálních orgánů NSDAP a také přidružených

76 Stanislav BIMAN a kol., *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety. Biografická příručka A–Z*, multimedialní CD, Litoměřice 2008.

77 Zemský archiv Opava, Úřad vládního prezidenta Opava. Fond obsahuje 1786 kartonů spisového materiálu, 207 map a plánů a 532 úředních knih. Inventář z roku 1958 sice neodpovídá současné archivní metodice, ale pro obecnou orientaci ve fondu postačuje.

78 SOkA Opava, NSDAP – okresní vedení Opava. Fond obsahuje 654 kartonů spisů a kromě personálů se zde nacházejí rovněž doklady ke struktuře opavské stranické organizace a obsazení jejich vedoucích míst.

79 V opavském okresním archivu je 11 takových fondů, avšak nejsou ani zpracovány, ani zpřístupněny inventárem.

80 SOkA Opava, Úřad landráta Opava. Fond tvoří 559 kartonů spisů a 76 knih a k dispozici je inventář z roku 1960.

SLEZSKÝ SBORNÍK 116 / 2018, ČÍSLO 1

organizací SS a SA. Částečně lze pro zahájení rešerší konkrétních osob využít informace z CD „Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety“. Dalším důležitým archivem je pobočka Bundesarchivu v Bayreuthu, takzvaný Lastenausgleichsarchiv, který spravuje agendu poválečných žádostí vysídlených Němců ve Spolkové republice Německo.⁸¹

Stranou badatelského zájmu zatím zůstával denní tisk, proto byla v rámci našeho výzkumu zahájena excerpte čtyř relevantních dobových periodik dostupných v knihovním fondu Slezského zemského muzea,⁸² při nichž bylo zjištěno celkem 169 článků týkajících se retribuční problematiky. Typově je lze rozdělit na obecné informace o retribuční legislativě, informace o konkrétních procesech a výzvy potenciálním svědkům, aby se přihlásili soudu. Do budoucna se předpokládá jak dokončení excerpte pro celé období 1945–1948, tak její rozšíření na další regionální periodika. Kvantitativní i kvalitativní analýza článků může ukázat, jakým způsobem byla veřejnost o retribuci informována, jak ji prezentovaly listy jednotlivých politických stran a jak se v průběhu sledovaného období měnily postoje jednotlivých stran i veřejné mínění. Důležitá je rovněž otázka, kterým konkrétním případům tisk věnoval pozornost, případně zda se názory na tyto případy výrazněji lišily napříč stranickým spektrem. Zároveň je třeba rozlišit mezi reflexí dění v regionálním a celostátním tisku.

Závěr

Obecný rámec retribučního procesu v Československu v letech 1945–1948 je v současnosti již poměrně podrobně zmapován. Taktéž hlavní rysy průběhu tohoto procesu v národnostně a sociálně komplikovaném prostoru Opavského Slezska se již v 90. letech 20. století staly předmětem odborného zpracování. Účelem probíhajícího výzkumného projektu je však prohloubení a precizace dříve získaných poznatků a jejich širší kontextualizace prostřednictvím komparace s případovými studiemi z jiných pohraničních regionů.

Do budoucna se rýsují čtyři tematické okruhy zasluhující pozornost. V prvé řadě je to již rozpracovaný výzkum ozbrojených incidentů tzv. henleinovského povstání ze září 1938 ve spisech MLS v Opavě, který by měl zpřesnit dosavadní poznatky o jejich průběhu, vyšetřování i o trestním postihu pachatelů včetně výkonu trestu odsouzených osob. Dále jde o upřesnění skladby osob stíhaných MLS v Opavě a o rozpracování základní typologie projednávaných trestních činů včetně zpracování případových studií pro vybrané kategorie provinění. Konečně jde o podchycení personální skladby justičního aparátu. V tomto směru můžeme vzhledem k absenci dokumentů osobní povahy předpokládat především využití statistického a evidenčního materiálu. Poslední dílčí téma, volně související se všemi předchozími, pak tvoří recepce retribučních otázek v dobovém tisku.

Zpracováním uvedených témat lze získat plastičtější obraz problematiky a zařadit poválečné retribuční procesy v západní části českého Slezska do obecnějšího kontextu politického, národnostního, sociálního a bezpečnostního vývoje střední Evropy v přelomovém období 30. a 40. let 20. století.

⁸¹ Prvotní rešeršní práce v tomto archivu byly provedeny v závěru roku 2017 během badatelského pobytu opavských archivářů v rámci mezinárodní výměny archivních pracovníků.

⁸² Byly excerptovány listy Nová svoboda z let 1946–1948, Československá demokracie z let 1945–1948, Rudé právo z let 1946–1947 a Slezské slovo z let 1946–1947.

Research on the History of Retribution in the District of the Special People's Court in Opava - Status, Bases and Perspectives
(Summary)

The issue of retribution became a significant and frequent subject of historical research during the 1990s. At that time, works describing the system and context of the retributive judiciary as well as the first case studies, including the methodologically valuable work by Mečislav Borák on the Special People's Court in Ostrava from 1998, began to be produced. In the last decade, the research focus shifted more towards mapping the life stories of persons prosecuted by the retrIBUTions tribunals, mostly journalists or representatives of the repressive apparatus. The sources from the provenance of people's courts are also important material for documenting the course of the "Henlein" uprising in September 1938. The increasing interest in the history of the so-called small retribution and the work of the criminal finding committees is an important phenomenon. The case of the Opava tribunal, specific due to its complex national and social composition of the population of the judicial district, points to the possibilities of using different types of sources for the comprehensive coverage of retribution issues. The press from that period, as well as the documents from the provenance of the police apparatus, is an undeniably important resource. The mapping of the life stories and ties of judiciary staff and people's judges proves to be inspiring as well.

